Edukacja Dziecka
nr 10 (2026)
s. 139–149

ISSN 2543-6406
LICENCJA: CC BY-NC

Eliza Batura
ORCID: 0009-0008-5824-5912
Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim

Odbiór modelujący w komunikacji literackiej na przykładzie wybranych opracowań *Dziadów* cz. III przeznaczonych dla młodzieży

Model-based reception in literary communication. The case of selected editions of *Dziady* part III for school-age readers

Streszczenie
Artykuł prezentuje, czym jest szkolna recepcja modelująca odbiór. Młodzież zapoznaje się z utworem kanonicznym bezpośrednio lub pośrednio. Ta druga forma – wiąże się z przekazywaniem określonych sądów o sposobie czytania dzieła, przy czym mogą być tworzone modele myślowe. Ich przykłady omówione zostały na podstawie drukowanych opracowań *Dziadów* cz. III. Ukazane podczas edukacji klucze odbiorcze są wykorzystywane również po zakończeniu nauczania systemowego, co uwidacznia się po analizie tekstów pozaszkolnych, na przykład programów teatralnych.

Słowa kluczowe: Adam Mickiewicz, *Dziady*, komunikacja literacka, odbiór modelujący, opracowania, program teatralny, komparatystyka

Abstract
The article presents what school reception models are. Young people are familiar with the canonical work directly or indirectly. This second form involves conveying specific judgments about the way a work is read, and thought models can be created. Their examples were discussed based on the printed works of *Dziady*, part III. The reception keys shown during education are also used after the end of systematic teaching, which is evident after the analysis of out-of-school texts, such as theater programs.

Keywords: Adam Mickiewicz, *Dziady*, literary communication, modeling reception, studies, theater program, comparative analysis

I. Odbiór dzieła literackiego w warunkach szkolnych

Sposób nauczania odbioru dzieł literackich w rzeczywistości szkolnej przekłada się na możliwości analityczno-interpretacyjne po ukończeniu formalnej edukacji u czytających. Wzorce przekazywane podczas lekcji są wykorzystywane również po zakończeniu nauczania systemowego. Schematy te dotyczą oglądu świata medialnego, w tym oczywiście lektur szkolnych, a także komunikatów odbieranych bezpośrednio[1]. Jak się zdaje, jeżeli człowiek nauczy się powierzchownej koncepcji interpretacji utworu, „pod klucz", transmitowanej przez osobę nauczającą, bez konieczności analitycznego myślenia, również jego recepcja na przykład reklamy czy wystąpień publicznych będzie uproszczona.

Odbiór dzieł, także w warunkach szkolnych, wiąże się bezpośrednio z komunikacją literacką, która, zgodnie z definicją słownikową, oznacza:

> […] społeczne funkcjonowanie dzieła literackiego jako komunikatu, który autor adresował do pewnej czytelniczej zbiorowości, biorąc pod uwagę – pozytywne lub negatywne – jej oczekiwania estetyczno-ideowe, żyjącego jednak następnie w nieprzeliczonych aktach odbioru, poza tym pierwotnym układem odniesień, w okolicznościach społeczno-kulturowych odległych – historycznie czy geograficznie – od sytuacji nadawania[2].

W sytuacji szkolnej schemat tej komunikacji jest bardziej skomplikowany. Uczennice i uczniowie nie poznają utworu wyłącznie bezpośrednio poprzez jego lekturę, przy użyciu modelu[3]: autorka / autor – dzieło – odbiorczyni / odbiorca, ale również pośrednio, czyli za pomocą opracowań lub informacji podawanych podczas lekcji, przy czym tworzą się zjawisko, które – jak uważam – można nazwać podwojonym schematem komunikacji:

1) autorka / autor dzieła literackiego – utwór – twórczyni / twórca opracowania – opracowanie – uczennica / uczeń,
2) autorka / autor dzieła literackiego – utwór – nauczycielka / nauczyciel – sądy na temat dzieła – uczennica / uczeń.

[1] O zjawisku przenoszenia sposobu czytania dzieła literackiego na rozumienie drugiego człowieka napisał Przemysław Czapliński. Cf. P. Czapliński, *Efekt bierności. Literatura w czasie normalnym*, Kraków 2004, s. 11.

[2] *Komunikacja literacka*, [w:] *Słownik terminów literackich*, red. M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, Wrocław 2008, s. 256.

[3] Przy tworzeniu modelu wykorzystano schemat komunikacji Romana Jakobsona. Cf. R. Jakobson, *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, Warszawa 1989, s. 81–82.

Wskazane schematy komunikacji pośredniej mogą kształtować sposób czytania dzieła literackiego. Szkolną recepcję modelującą[4] odbiór[5] definiuję jako przekazanie gotowych form myślowych, bez wskazywania różnorodności interpretacyjnej. Taki typ nauczania zakłada przyjmowanie gotowych sądów o dziele przez uczennice i uczniów. Skutkiem aktu transmisji wiedzy jest pojmowanie utworu literackiego w ten sam sposób przez kolejne pokolenia mimo przemian społeczno-kulturowych.

Należy podkreślić, że nauczycielki i nauczyciele każdorazowo wpływają na możliwości odbiorcze młodzieży, co potwierdza m.in. artykuł Standley'a Fisha *Jak rozpoznać wiersz, gdy się go widzi*. Z tekstu można wywnioskować, że jeżeli osoby prowadzące lekcję wskażą określone elementy dzieła literackiego, to przy kolejnych próbach recepcji grupa będzie zauważać te treści, na które została ukierunkowana wcześniej[6]. Badacz wysnuwa następujący wniosek: „[…] operacje umysłowe, których dokonujemy, są limitowane przez instytucje, w których już jesteśmy osadzeni […]"[7]. W tym kontekście należy odróżnić odbiór modelujący – oznaczający w wystąpieniu, jak już wskazywano, transmisję gotowych sądów – od odbioru krytycznego, który zakłada wskazywanie różnic interpretacyjnych, dokonywanie recepcji pogłębionej, samodzielne myślenie. Nauczanie drugiego sposobu czytania, w moim przekonaniu, jest pożądane, chociaż również wiąże się z kreowaniem przekonań o sposobie podejścia do oglądu tekstu. Pierwszy natomiast – kształtuje społeczność zamkniętą na różne sposoby interpretacyjne, nie przygotowuje do myślenia analitycznego, nastawia na gotowe wzorce postępowania. Celem artykułu jest przeanalizowanie recepcji modelującej na podstawie wybranych drukowanych opracowań *Dziadów* części III z lat 2016-2023 przygotowanych dla młodzieży.

---

[4] Termin modelowania pojawia się w opracowaniach pedagogicznych, w artykule jednak otrzymuje inne znaczenie. V. na przykład: G. Katra, *Współczesne ujęcia i modele wychowania*, „Psychologia Wychowawcza" 2019, nr 16; M. Łobocki, *Minimum wiedzy o współczesnej teorii wychowania*, „Chowanna" 2003, nr 1.

[5] Ze względów stylistycznych szkolna recepcja modelująca odbiór w dalszej części artykułu nazywana będzie w skrócie recepcją modelującą.

[6] S. Fish, *Jak rozpoznać wiersz, gdy się go widzi*, przeł. A. Szahaj, [w:] idem, *Interpretacja, retoryka, polityka. Eseje wybrane*, Kraków 2002, s. 81–92.

[7] Ibidem, s. 91.

2. Sposób recepcji Dziadów cz. III w drukowanych opracowaniach dla młodzieży

Drukowane opracowania lektur dla młodzieży są nadal popularne, o czym świadczy ich obecność w bibliotekach oraz księgarniach[8]. Wcześniejsze i późniejsze wersje danego wydawnictwa nie różnią się od siebie pod względem badanych elementów, dlatego syntezy analizowane w wystąpieniu są reprezentatywne dla ogółu tych opracowań dzieła Mickiewicza powstałych w XXI wieku. Takie publikacje wskazują, w jaki sposób kształtuje się recepcję utworu jeszcze przed lekcjami, podczas których dzieło zostaje omówione. Odbiór modelujący rzutuje na późniejszy sposób pojmowania romantycznego cyklu dramatycznego, o czym świadczą teksty pozaszkolne, które są świadectwem interpretacji *Dziadów*, na przykład programy teatralne. Stąd również te pisma, wydawane współcześnie, stały się materiałem badawczym.

W związku z celem wystąpienia dokonano analizy komparatystycznej literatury podmiotu pod względem: 1) wartościowania dzieła Mickiewicza przez osoby tworzące publikacje; 2) obrazu wizji mesjanistycznej; 3) oceny postawy Konrada.

2.1. Wartościowanie działa literackiego w analizowanych opracowaniach

W analizowanych opracowaniach, z wyłączeniem wstępu napisanego przez Katarzynę Zioło-Ziemczak, pojawiają się zwroty wartościujące. Wskazany wyjątek wynika z charakteru wydania. Poszczególne części romantycznego dramatu opatrzone są skrótowym wyjaśnieniem najważniejszych pojęć i symboli[9], a całość – informacjami o genezie, dziele jako cyklu i wyznacznikami gatunkowymi[10], są one pewnymi wskazówkami, a nie pełnym opracowaniem. W związku z tym ta praca różni się od pozostałych analizowanych w wystąpieniu, w których opisuje się *Dziady* cz. III Mickiewicza jako m.in.:

– „wzorcowy przykład dramatu romantycznego”[11],

[8] V. Na przykład katalog Biblioteki Narodowej: https://katalogi.bn.org.pl/discovery/searchquery=any,contains,dziady&tab=LibraryCatalog&vid=48OMNIS_NLOP:48OMNIS_NLOP&facet=lds04,include,Dramat%20(rodzaj)&lang=pl&offset=0 [dostęp: 10.10.2025].

[9] V. A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. K. Zioła-Zemczak, Bielsko-Biała 2018, s. 117.

[10] Ibidem, s. 7–8.

[11] *Dziady Adama Mickiewicza. Streszczenie. Analiza. Interpretacja*, oprac. A. Skibicka, Toruń 2016, s. 81.

– „utwór niezwykły pod każdym względem”[12],
– „wielki dramat narodowy”[13],
– „arcydramat”[14],
– „najważniejszy utwór polskiego romantyzmu”[15].

Ksiądz Piotr natomiast ukazany jest jako „wyjątkowy bohater”[16], a Mickiewicz jako ten, który „po mistrzowsku indywidualizował język bohaterów”[17]. Przy czym należy zaznaczyć, że wskazane określenia nie są wyjaśnione, porównać je można do Gombrowiczowskiego absurdu ukazanego w *Ferdydurke*: „[…] wielki poeta, Juliusz Słowacki, wielki poeta, kochamy Juliusza Słowackiego i zachwycamy się jego poezjami, gdyż był on wielkim poetą”[18]. Zaprezentowane cytaty z drukowanych opracowań *Dziadów* stanowią sądy przekazywane młodzieży jako oczywistości, których nie trzeba udowadniać. Takich fragmentów wydań uczniowie nawet nie mogą zweryfikować, pozostaje ich bezwiedne przyjęcie do wiadomości.

Zaprezentowany edukacyjny schemat odbioru modelującego wpływa na obraz dzieła Mickiewicza kreowany w programach teatralnych, w których *Dziady* cz. III opisane są jako m.in.:

– „arcydzieło literatury okresu”[19],
– „romantyczny arcydramat”[20],
– „narodowe arcydzieło”[21],
– „tekst wyjątkowy, niemal święty”[22].

---

[12] *Dziady część III Adama Mickiewicza*, oprac. D. Polańczyk, Lublin 2019, s. 5.
[13] Ibidem, s. 22.
[14] Ibidem, s. 33.
[15] A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. L. Ścibek, Konin 2023, s. 243.
[16] Idem, *Dziady*, oprac. A. Sabak, Kraków 2017, s. 338.
[17] Idem, *Dziady*, oprac. L. Ścibek, op. cit., s. 249.
[18] W. Gombrowicz, *Ferdydurke*, Kraków 1987, s. 44.
[19] *Dziadów część II Adama Mickiewicza*, [w:] *Dziady – cz. II*, red. U. Makselon, (reż. I. Jun), Zabrze 2000, s. 5-6, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2013_12/58965_dziady_teatr_nowy_zabrze_2000.pdf [dostęp: 27.10.2025].
[20] J. Kopciński, *Zadara, czyli „Dziady” w teatrze krytycznym*, [w:] *Dziady część III Ustęp i Objaśnienia*, red. J. Minałto, P. Rudzik, (reż. M. Zadara), Wrocław 2016, s. 25.
[21] *Dziady część II i III (fragmenty)*, Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego w Płocku, (reż. M. Mokrowiecki), Płock 2018, s. 1.
[22] D. Przastek, *Uwagi na marginesie. O pracy nad „Dziadami” Adama Mickiewicza w reżyserii Michała Zadary*, [w:] *Dziady*, red. J. Minałto, P. Rudzik, (reż. M. Zadara), Wrocław 2014, s. 19.

Wskazane wyrażenia są niemal kalką pochodzącą z opracowań dla młodzieży. To te pozycje stają się bowiem pierwszym pośrednim sposobem kontaktu z dziełem Mickiewicza i kształtują opinię o utworze. Programy teatralne pokazują natomiast, jak bardzo odbiór modelujący oddziałuje na późniejsze postrzeganie dramatu. Po analizie wskazanych fragmentów można stwierdzić, iż w związku z recepcją szkolną powstaje powielany schemat odbiorczy, który jest cykliczny – przekazywany z pokolenia na pokolenie.

2.2. Obraz wizji mesjanistycznej w badanych opracowaniach

Czytanie modelujące bardzo silnie wpływa również na sposób odbioru mesjanizmu w romantycznym cyklu dramatycznym. Scena widzenia Księdza Piotra przedstawiona jest jako oczywista interpretacyjnie, a nie – wieloznaczna. W analizowanych opracowaniach dla młodzieży pojawia się, w różnych kontekstach, myśl „Polska Chrystusem narodów”[23], na przykład: „Idea polskiego mesjanizmu została najpełniej wyrażona w *Widzeniu Księdza Piotra*. Tu pojawia się stworzone przez Mickiewicza hasło: *Polska Chrystusem narodów!* Naród staje się tu ofiarą bestialstwa cara-tyrana – Heroda”[24]. Wyrażenie zaprezentowane w opracowaniu autorstwa Agnieszki Sabak nie pojawia się w dziele Mickiewicza wprost, stanowi pochodną odbioru modelującego. Kolejne pokolenia jednak wydają się nie konfrontować powszechnych sądów z samym dziełem literackim, nie weryfikują prawdziwości przyjmowanych informacji, dlatego nadal powstają publikacje przedstawiające wskazaną elipsę jako część dramatu. Należy przywołać pewien wyjątek, który występuje w pracy Wojciecha Rzehaka: „Od tej sceny [Widzenia Księdza Piotra – E.B.] istotę polskiego mesjanizmu zwykło określać się hasłem *Polska Chrystusem narodów*”[25]. Autor podkreślił tym samym, że wskazana idea nie znajduje się w romantycznym cyklu dramatycznym, ale jest wytworem interpretacji przekazywanych z pokolenia na pokolenie.

Badacze, na przykład Ziemowit Skibiński, zwrócili uwagę na fakt, że za twórcę mesjanizmu uznaje się Józefa Hoehne-Wrońskiego. On jako pierwszy

[23] *Dziady Adama Mickiewicza...*, oprac. A. Skibicka, op. cit., s. 75; A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. A. Sabak, op. cit., s. 240; *Dziady część III...*, oprac. D. Polańczyk, op. cit., s. 31; A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. W. Rzehak, op. cit., s. 284; idem, *Dziady*, oprac. L. Ścibek, op. cit., s. 235.

[24] A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. A. Sabak, op. cit., s. 240.

[25] Idem, *Dziady*, oprac. W. Rzehak, op. cit., s. 284.

szczególną rolę przypisywał: „Słowiańszczyźnie pod przewodnictwem Rosji jako nosicieli praw boskich pod warunkiem pojednania z Polską, nosicielką praw człowieka”[26], co nie jest ukazywane w analizowanych opracowaniach.

Według Marcina Góreckiego XXI wiek jest czasem reinterpretacji dzieł dawnych w teatrze i odczytywania ich na nowo[27]. Jednak, co zostało już pokazane, to zdanie nie odnosi się do rzeczywistości edukacyjnej. Programy teatralne również poruszają wątek mesjanizmu, co widać m.in. w następujących fragmentach:

– „Mickiewicz sięga po język chrześcijaństwa, by skonstruować opowieść o Polakach i o Europie w wieku XIX, opowieść powstającą w oparciu o kod mesjanistyczny”[28];
– „Mickiewicz napisał mitologię Polski przyszłej (wobec niego), wyzwolonej, wymarzonej przez niego – napisał mitologię dla zmartwychwstałej, wolnej Polski”[29];
– „W Widzeniu księdza Piotra z III części *Dziadów* Mickiewicz rozbudował dokładną analogię między męczeństwem i śmiercią Chrystusa a ukrzyżowaniem i zgonem narodu polskiego. […]”[30].

Pojawiają się również w programach teatralnych głosy stwierdzające, że odczytywanie dramatu Mickiewicza przez pryzmat męczeństwa Polski, przenosząc ten sposób rozumienia na dzisiejsze czasy, jest niebezpieczne. Przykładem jest fragment wypowiedzi Stefana Chwina będący częścią programu *Dziadów. Transformacji* z 2011 roku: „Nas naprawdę potrafi zjednoczyć głównie wspólnie przeżywany ból po raniącym »uderzeniu w polskość« i lęk przed zagrożeniem zewnętrznym. Nowoczesne społeczeństwa nie budują jedności na takim

[26] Z. Skibiński, *Wstęp* [do:] *Romantyczna krytyka literacka i filozofia*, oprac. Z. Skibiński, Wrocław 1998, s. 117.
[27] M. Górecki, *Młodzi czarodzieje. „Dziady” w teatrze polskim w latach 1990-2010 recepcja i interpretacja*, Gdańsk 2013, s. 9.
[28] *Dziady. Performance*, (reż. P. Wodziński), Bydgoszcz 2011, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2015_02/65125_mickiewicz__dziady__performance_teatr_polski_bydgoszcz_2011.pdf [dostęp: 27.10.2025], s. 14.
[29] M. Zadara, *„Dziady” – pierwsze odwierty*, [w:] *Dziady*, (reż. M. Zadara), Wrocław 2014, s. 24.
[30] M. Janion, *Polonia powielona*, [w:] *Dziady*, (reż. M. Kleszczewska), Kraków 2021, s. 24, https://teatrwkrakowie.pl/spektakl/dziady [dostęp: 27.10.2025].

doświadczeniu”[31]. Tym samym osoby tworzące pismo ostrzegają przed szkolnym odbiorem dzieła Mickiewicza, czyli w sposób anachroniczny.

Broszury teatralne, śladem opracowań dla młodzieży, ukazują wątki mesjanistyczne w dramacie, nawet jeżeli redaktorki i redaktorzy opisują je jako nieaktualne lub wskazują, iż osoby reżyserujące odchodzą od tego sposobu rozumienia dramatu. Programy nie powielają jednak, co ciekawe wprost hasła „Polska Chrystusem narodów”. Można więc wywnioskować, że recepcja teatralna zmienia się w stosunku do szkolnej narracji, jednak odbiór modelujący nadal działa na współczesne społeczność tworzącą instytucjonalne wydania.

2.3. Ocena postawy Konrada w literaturze podmiotu

Kolejnym elementem opracowań *Dziadów* cz. III jest charakterystyka Konrada. Postawa bohatera, chociaż we wstępach pojawiają się informacje o pysze postaci[32], jest opisana jako prometejska – na plan pierwszy autorki i autorzy wysuwają więc pozytywne cechy postaci:

- „[…] bohater III części *Dziadów* dla dobra ogółu wypowiada walkę z Bogiem, narażając swoją duszę”[33];
- „[…] Aby to osiągnąć [wyzwolić naród – E. B.], gotów jest [Konrad – E. B.] na wszelkie poświęcenie”[34];
- „Prometeizm Konrada polega właśnie na jego bezkompromisowej postawie poświęcenia i zdolności do buntu przeciwko najwyższym instancjom dla dobra ludzkości”[35];
- „Wartość, naczelna i jedyna, dla której warto żyć, to miłość ojczyzny wyrażająca się w poświęceniu dla narodu”[36];

[31] S. Chwin, *Polaków łączy tylko ból*, [w:] *Dziady. Transformacje*, Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu, red. B. Banasik, (reż. J. Jabrzyk), Toruń 2011, s. 4, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2015_01/64626_dziady_transformacje_teatr_horzycy_torun_2011.pdf [dostęp: 8.08.2025].

[32] V. *Dziady Adama Mickiewicza…*, oprac. A. Skibicka, op. cit., s. 47; A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. A. Sabak, op. cit., s. 336; idem, *Dziady*, oprac. W. Rzehak, op. cit., s. 281; idem, *Dziady*, oprac. L. Ścibek, op. cit., s. 239.

[33] *Dziady Adama Mickiewicza…*, oprac. A. Skibicka, op. cit., s. 48.

[34] A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. A. Sabak, op. cit., s. 335.

[35] Ibidem, s. 336.

[36] *Dziady część III…*, oprac. D. Polańczyk, op. cit., s. 22.

– „Bohater zdaje sobie sprawę z konieczności wzięcia na swoje barki ogromnego ciężaru, czuje się bowiem przewodnikiem, a przede wszystkim ojcem wszystkich ludzi”[37];
– „Bunt Konrada wobec Boga nosi nazwę buntu prometejskiego, ponieważ wypływa z miłości do ludzi”[38].

Osoby tworzące opracowania przysłaniają negatywne cechy Konrada jego miłością do ludzi, chęcią wyzwolenia narodu[39]. Skutki modelującego sposobu interpretacji zachowania bohatera widoczne są w programach teatralnych. Przykładem może być fragment wydania stworzonego w związku z wystawieniem *Dziadów* Zadary z 2016 roku:

> […] Lekceważy [Zadara – E. B.] przecież bluźnierstwo bohatera […] W istocie przyjmuje postawę Starca z *Romantyczności* […] myląc ironię romantyczną z ufundowaną na naukowych przesłankach postawą krytyczną, całkowicie przecież obcą romantykom. Problem w tym, że Zadara […] jednym radykalnym cięciem odbiera mu [Konradowi – E. B.] rozum i charyzmę, a Polakom – narodowego bohatera[40].

Cytat prezentuje, że interpretacje niezgodne z odbiorem wskazanym podczas edukacji systemowej nadal są negatywnie oceniane. Zmiana sposobu rozumienia bohatera, odebranie mu patetyzmu, zostaje ukazane w przywołanym tekście niemal jako zniewaga dzieła, co wskazuje, że schematy interpretacyjne nie są chwilowe i trudno jest się z nich wyzwolić.

3. Podsumowanie. Odbiór modelujący a *Dziady* cz. III

Drukowane opracowania *Dziadów* cz. III dla młodzieży w XXI wieku nadal ukazują anachroniczny sposób interpretacji utworu, tym samym transmitując znany od wielu pokoleń patetyczny obraz romantycznego cyklu dramatycznego, co uzmysławia siłę oddziaływania odbioru modelującego. Uwikłanie w ten sposób odczytania dramatu jest przede wszystkim związane z problemami systemowymi.

[37] A. Mickiewicz, *Dziady*, oprac. W. Rzehak, op. cit., s. 281.
[38] Idem, *Dziady*, oprac. L. Ścibek, op. cit., s. 236.
[39] O pozytywnym odbiorze bohaterów, którzy posiadają negatywne cechy, napisała Maria Cieśla-Korytowska. Cf. M. Cieśla-Korytowska, *Te książki zbójeckie…*, Kraków 2021, s. 343–347.
[40] J. Kopciński, *Zadara, czyli „Dziady” w teatrze krytycznym*, [w:] *Dziady część III Ustęp i Objaśnienia*, (reż. M. Zadara), op. cit., s. 28–29.

Co zaskakujące, w XXI wieku, który – jak już wskazano – według Góreckiego jest czasem reinterpretacji odbioru dzieł kanonicznych[41], w pismach teatralnych zapowiadających przedstawienie również dominuje recepcja „bezpieczna" nienarażająca redakcję na bunt publiczności związanej z pozaszkolnym przedstawieniem dzieła Mickiewicza. Fragmenty odchodzące od interpretacji schematycznej natomiast są wyjątkami i wynikają z faktu, że ludzie w większości czytają utwory z pedagogicznego kanonu[42] zgodnie ze standardami przekazanymi im podczas edukacji szkolnej, co jest związane z recepcją schematyczną. Dlatego, tak samo jak w opracowaniach dla młodzieży, na przykład w programach teatralnych, widoczny jest odbiór modelujący.

Bibliografia podmiotowa

1. Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. M. Cieśla-Korytowska, Kraków 2022.

Opracowania dla młodzieży (wybór):Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. L. Ścibek, Konin 2023.

1. Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. W. Rzehak, Kraków 2023.
2. *Dziady część III Adama Mickiewicza*, oprac. D. Polańczyk, Lublin 2019.
3. Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. K. Zioła-Zemczak, Bielsko-Biała 2018.
4. Mickiewicz A., *Dziady*, oprac. A. Sabak, Kraków 2017.
5. *Dziady Adama Mickiewicza. Streszczenie. Analiza. Interpretacja*, oprac. A. Skibicka, Toruń 2016.

Programy teatralne (wybór):

1. *Dziady – cz. II*, red. U. Makselon, (reż. I. Jun), Zabrze 2000, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2013_12/58965_dziady_teatr_nowy_zabrze_2000.pdf.
2. *Dziady. Performance*, (reż. P. Wodziński), Bydgoszcz 2011, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2015_02/65125_mickiewicz__dziady__performance_teatr_polski_bydgoszcz_2011.pdf [dostęp: 27.10.2025].
3. *Dziady. Transformacje*, Teatr im. Wilama Horzycy w Toruniu, red. B. Banasik, (reż. J. Jabrzyk), Toruń 2011, https://encyklopediateatru.pl/repository/performance_file/2015_01/64626_dziady_transformacje_teatr_horzycy_torun_2011.pdf .

[41] V. M. Górecki, *Młodzi czarodzieje…*, op. cit. s. 8–9.

[42] Termin „kanon pedagogiczny" używam za J. Święch, *Burze wokół kanonu/kanonów*, [w:] *Kanon i obrzeża*, red. I. Iwasiów, T. Czerska, Kraków 2005, s. 16–17.
Sposób definiowania kanonu w edukacji szkolnej nie jest jednoznaczny.. na przykład: P. Czapliński, *Kanon albo o tym, czego nie widać. Rozmowa z Przemysławem Czaplińskim*, „Zamek Czyta" 2018, wywiad prowadzą: J. Bednarek, G. Gostyński, https://www.zamekczyta.pl/kanon-albo-o-tym-czego-nie-widac-rozmowa-z-przemyslawem-czaplinskim/ [dostęp: 10.10.2025].

4. *Dziady*, red. J. Minałto, P. Rudzik, (reż. M. Zadara), Wrocław 2014.
5. *Dziady część III Ustęp i Objaśnienia*, red. J. Minałto, P. Rudzik, (reż. M. Zadara), Wrocław 2016.
6. *Dziady część II i III (fragmenty)*, Teatr Dramatyczny im. Jerzego Szaniawskiego w Płocku, (reż. M. Mokrowiecki), Płock 2018.
7. *Dziady*, (reż. M. Kleszczewska), Kraków 2021, https://teatrwkrakowie.pl/spektakl/dziady.

Bibliografia przedmiotowa (wybór):

1. Cieśla-Korytowska M., *Te książki zbójeckie…*, Kraków 2021.
2. Czapliński P., *Efekt bierności. Literatura w czasie normalnym*, Kraków 2004.
3. Czapliński P., *Kanon albo o tym, czego nie widać. Rozmowa z Przemysławem Czaplińskim*, „Zamek Czyta" 2018, wywiad prowadzą: J. Bednarek, G. Gostyński, https://www.zamek-czyta.pl/kanon-albo-o-tym-czego-nie-widac-rozmowa-z-przemyslawem-czaplinskim/.
4. Fish S., *Interpretacja, retoryka, polityka. Eseje wybrane*, przeł. A. Szahaj, Kraków 2002.
5. Górecki M., *Młodzi czarodzieje. „Dziady" w teatrze polskim w latach 1990-2010 recepcja i interpretacja*, Gdańsk 2013.
6. Jakobson R., *W poszukiwaniu istoty języka*, t. 2, Warszawa 1989.
7. Janion M., *Czy będziesz wiedział, co przeżyłeś*, Warszawa 1996.
8. *Kanon i obrzeża*, red. I. Iwasiów, T. Czerska, Kraków 2005.
9. Katra G., *Współczesne ujęcia i modele wychowania*, „Psychologia Wychowawcza" 2019, nr 16.
10. Łobocki M., *Minimum wiedzy o współczesnej teorii wychowania*, „Chowanna" 2003, nr 1.
11. Skibiński Z., *Wstęp* [do:] *Romantyczna krytyka literacka i filozofia*, oprac. Z. Skibiński, Wrocław 1998.
12. *Słownik terminów literackich*, red. M. Głowiński, T. Kostkiewiczowa, A. Okopień-Sławińska, J. Sławiński, Wrocław 2008.